

AKLA HİTAP EDEN DÜŞÜNCENİN SANATI: KAVRAMSAL SANATA GENEL BİR BAKIŐ¹

Doç. Dr. Ayfer UZ²
Doç. Dr. Nurbiye UZ³

ÖZET

1960'lardan itibaren varlık gösteren "Kavramsal Sanat"; geleneksel sanatı sorgulayan ve sınırlarını zorlayan öncü bir akım olarak değerlendirilir. Sanata atfedilen düşüncenin tamamen sarsıldığı, sanatçının kendini ifade etmesinde sınırların nasıl genişlediği ve sanatın nerelere uzanabileceği açısından oldukça ilginçtir. Sanatçılar; seyredilmek için bir yapıt meydana getirmek yerine, yapıtlarıyla kavram ve analizler önererek, seyirciyi bunları anlamaya, çözmeye, kendi düşünceleriyle tamamlamaya çağırırlar. Sanat nesnesinin önemini ve sanatın alınan-satılan bir mal olması düşüncesini azaltmak; sanat kavramını estetikten ayırmak; sanat yapıtı, sanatçı ve izleyici arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak kavramsal sanatçıların en önemli hedeflerindedir.

Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu araştırmada genel olarak Kavramsal Sanat'ın üzerinde durularak sıra dışı örnek olarak değerlendirilen üç farklı sanatçının eseri anlatılmıştır. John Cage'nin "4'33", Piero Manzoni'nin "Merda d'artista", John Latham'ın "Sessiz Dur ve Çiğne, (Chewed Up And Spat Out): Çiğne ve Tükür" adlı çalışmaları örnek olarak seçilerek kavramsal sanat sorgulanmış ve "betimsel analiz" yöntemiyle çözümlenerek sonuca gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal Sanat, Avant-garde Sanat, Piero Manzoni, John Cage, John Latham

¹ 1 Bu Makale 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

² Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İŐ Eğitimi ABD, ayferuz@trakya.edu.tr

³ Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü, nuz@anadolu.edu.tr

THE ART OF THOUGHT ADDRESSING REASON: A GENERAL OVERVIEW OF CONCEPTUAL ART

ABSTRACT

“Conceptual Art”, which has existed since the 1960s; is regarded as avant-garde which questions traditional art and force its boundaries. It is quite interesting in terms of how the idea attributed to art is completely shaken, how the boundaries expand as the artist expresses herself, and where art can lie. Artists; instead of bringing a work to be watched, by suggesting concepts and analysis through their works, the spectator invites them to understand, solve, complete with their own thoughts. They want to reduce the importance of the object of art and the idea that it is a commodity that is bought and sold, to separate the concept of art from aesthetics, to restructure the relationship between artwork, artist and audience.

In this study, which is conducted by qualitative research method, after focusing on the conceptual art in general, Piero Manzoni “Merda d’Artista” John Latham’s “Silent Stop and Chew, Chewed Up And Spat Out”, (three minutes and thirty-three seconds), three of the exceptional artists (John Cage’s “4’33” were analyzed by using “descriptive analysis” method and conclusions have been reached.

Keywords: Conceptual Art, Avant-garde Art, Piero Manzoni, John Cage, John Latha

GİRİŞ

Üretim ve yönelim olarak yaşadığı zaman dilimine bağımlı olarak şekillenen sanat kendi gerçeğini ortaya koyar, geçmişini sorgular, geleceğe şekil vermeye devam eder. Kendi çağının sanatçısı ya değişimin radikal göstergelerini sanatıyla görünür kılar, ya da bilindik yoldan devam eder. İşte “Kavramsal Sanat” o bilindik yollarla sanatı yansıtmaz, sanatın varlığını oluşturan tüm estetik olguları adeta yok etmeye ve estetiği uzaklaştırmaya yönelir ve sanata bambaşka bir anlam getirir. “1963’de Amerikalı Minimalist heykeltarı Robert Morris ‘Sanat Eserinden Estetiğin Kaldırılması Raporu’nu yayınladı. Bu yazıda Morris bir heykelindeki tüm estetik ve ‘tüm estetik nitelik ve içeriği’ ortadan kaldırışını anlatıyordu” (Lynton,1982, s.346). Sanat eserinde estetiğin yeri o güne kadar tartışılmazken, kavramsal sanat söylemleri bunu altüst ederek yeni bir yorumla ortaya çıkar.

Aslında “Kavramın Sanat” kökenleri Dadaizm’e, Marcel Duchamp’a ve onun Ready Made hazır nesnelere dayanmakla birlikte 1960’lardan itibaren Amerika’da ve Batı ülkelerinde varlık gösteren geleneksel sanatı sorgulayan ve sınırlarını zorlayan avant-garde bir akım olarak değerlendirilmiştir. Sanatçıların büyük bölümü Amerikalıdır. Sanatın akla hitap ettiği, sanata atfedilen düşüncenin tamamen sarsıldığı görülür. Sanatçının kendini ifade etmesinde sınırların nasıl genişlediği ve sanatın nerelere uzanabileceği açısından da oldukça ilginçtir. “1960’lı yılların sonlarında bazı galeriler tablo ya da heykel sergilemek yerine sözlü, fotografik, matematiksel öneriler, hatta çok çeşitli bilimlere gönderme yapan sistemler sunmuşlardır... Kavramsal sanatın uygulayıcıları tuval fırça gibi alışıla gelmiş gereçlerden yararlandıkları gibi sanat dışı alanlara özgü gereçlerden de yararlanmaktadırlar. Sanatçılar arasındaki ortak yön, seyredilmek için bir yapıt meydana getirmek istememeleridir. Yapıtlarıyla kavram ve analizler öneren bu sanatçılar, seyirciyi bunları anlamaya, çözmeye, kendi düşünceleriyle tamamlamaya çağırırlar”(Germaner, 1997, s. 48).

Kavramsal sanat düşüncesi; geleneksel sanata ve sanat eserlerinin varlık gösterdiği müze ve galerilere karşı düşünce geliştirir. “Müze ve galeriler izleyiciye açıkça “Bu sanattır” açıklamasında bulunuyordu. Kavramsal sanat ise sanatın doğasına meydan okuyarak “Sanat nedir? diye sordu.... 1967’de sanatçı Sol LeWitt Artforum dergisi için “Kavramsal Sanat Hakkında Pragraflar” adlı bir makale yazdı. LeWitt, makalesinde bu sanat biçiminin daha önce var olmuş sanat akımlarının altüst edilmiş hali olduğunu ileri sürdü ve kavramı ön plana çıkararak sanat eseri üretimini ikinci plana attı” (Farthing, 2012, s.500).

Kavramsal sanat sadece biçimciliğe karşı durmamış sanat, akım ve hareketlerini, sanatın bizzat kendisini, hatta sanatçı kimliğini ve seyirciyi sorgulama eğiliminde de olmuştur. İzleyici, sanatçı, sanat eseri, müze, galeri gibi bilinen öznel gerçeklikler, toplumun belleğinde yer etmiş bilindik tanımların tamamı sorgulanmıştır. Bu sanatçıların; klasik anlamda resim ve heykel anlayışını yıkarak farklı arayışlarla, biçimciliğe yeni bir alternatif getirmek, yeni malzemelerle yeni anlatım yolları bulmak gibi eğilimleri vardır.

Kavramsal sanat terimi biçimlendiği dönemde belirli bir tür çalışmayı tanımlıyordu. Fakat bugün düşünceyi biçimbilimden (morfoloji) üstün tutan, resim heykel geleneği dışındaki malzemeleri kullanan ve Eylem Sanatı, Performans Sanatı, Yoksul Sanat, Vücut Sanatı, Yeryüzü Sanatı, Fluxus, Oluşumlar, Gösteri Sanatı, Süreç Sanatı gibi eğilimlerden herhangi biri üzerine temellendirilen bütün çalışmaları içeren kapsamlı bir terim olarak kullanılmaktadır (Atakan, 2008, s.9-10). 1960’lı yıllardan itibaren sanat alanında ortaya çıkan pek çok yeni ifade biçimi kavramsal sanat başlığı altında incelenebilir. Geleneksel anlamda estetikten ziyade kavramı yani düşünce önemsenir ve sanatta alternatif arayışlar önem kazanır.

Nancy Atakan'ın anlatımıyla 1975'e gelindiğinde Kavramsal Sanat 1960'ların sonunda başlayan pek çok başka eğilim gibi sona ermiştir. 1980'lerin genç kuşak sanatçıları bu dönemi bir bütün olarak algıladılar. İşte bu dönem sanatçıların gerçekleştirdiği yapıtların ortak hedefleri şöyle sıralanabilir: “Güçlü sanat kuramlarının varsayımlarını yıkmak, sanat nesnesinin önemini ve sanatın alınan-satılan bir mal olması düşüncesini azaltmak, algılama sınırlarını zorlamak, imge ve dil arasındaki ilişkileri irdelemek, sanat kavramını estetikten ayırmak, süreç/ürün ilişkisini sorgulamak, galeri/müze/sanat dergisi sistemine bir alternatif geliştirmek, sanat yapıtlarını yaygınlaştırmak için yeni yollar bulmak, sanat yapıtı, sanatçı ve izleyici arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak”(Atakan, 2008, s.10-11). Sanat eserinde kompozisyon, tasarım gibi biçimsel kaygıların yerini düşünce alırken eser kavramı da süreçle yer değiştirmektedir. Müzelerde ya da galerilerde sergilenen bitmiş bilindik sanat eserinin yerini fotoğraf ve videolarla belgelenen bir süreç almakta ve seyirci de bu sürecin veya eserin önemli bir parçası olmaktadır. Sanat yapıtı artık estetikle anılmak zorunda değildir.

1965 den bu yana her yıl yinelenen avangard sanat festivalinde, bir bilinçlenme gerçekleştiği görülüyor; ilk kez düşüncenin ve sanatın bütün alanlarında ciddi ciddi, sanatın bir müze sanatı olmaktan kurtulup bir tüketim, bir kitle sanatı olup olmayacağı soruluyor. Abraham Moles; “sanatçı artık eser yaratmıyor, eser yaratacak düşünceler yaratıyor” diyor (Ragon. 1987, 131)

KAVRAMSAL SANAT ESERLERİNDEN BAZI İLGİNÇ ÖRNEKLER

John Cage (1912-1992)

“1912’de Los Angeles’te dünyaya gelen John Cage, besteci, Arnold Schoenberg’le çalıştı. Schoenberg harmoniyi ve bestecinin bir anahtar ve bir tema belirleyip sonra belirlenen yönde ilerlediği tonalitenin teleolojik anlamlarını bir yana bırakarak modern müzikte devrim yaratmıştı. Bunların yerine, müzikal anlatımın tarafsız bir aracı olarak gördüğü yapıyı kurmanın peşindeydi. Cage 1938’de “hazırlanmış piyano”yu keşfetti, banttan ve elektronik müziğin gelişiminin başlangıcındaki rolüyle birlikte, New York’taki avant-garde ününü sağladı. Ne var ki performanslarının eleştirilerini okuduğunda bestelerinin, kendisinin onlarda deneyimlediği duyguları aktarmayı başarmadığını fark etti. Dönüm noktası 1945’te Cage tarafından bestelenen, “aşk mutsuzlaştığında insanın duyduğu yalnızlık ve terör” konulu Korkulu Geceler’in (Perilous Nights) performansından sonra geldi” (Fineberg, 2014, s.165-166).

John Cage, 1952 yılında Amerika’da ortaya çıkan Happening gibi oluşumlar ve seyirciyle doğrudan etkileşim içinde olan müzikle ilgili gösterilerle anılmaktadır. “Bu dönemde zen düşüncesiyle ilgilenen John Cage ‘yaşamdan farklı olmayan ama yaşamın içinde bir eylem olan’ bir sanat yapmayı araştırmaktaydı. J. Cage ve çevresindekiler tıpkı yaşamda olduğu gibi, düzenlemeleri rastlantısal, programsız, önceden tasarlanmamış eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu doğaçlama etkinlikler halka açık yapılmıştır” (Germaner, 1997, s.22-23).

John Cage 1952 tarihli Manifestosu’nun bir bölümünde sanatı algılayışı ve anlamı üzerine fikir üretir. Cage, müziği amaçsız bir oyun ve yaşamı evetleme yolu olarak tarif eder ve müziği; kaosa düzen getirme çabası olarak değil, sadece yaşamakta olduğumuz hayata uyanmanın yollarından biri olarak görür. Nereye gidiyoruz? Ve ne yapıyoruz? İsimli konuşmasının bir bölümünde: “Bizim, sanat biçimlerimizle yaptığımız/hayatlarımızda yeniden anarşistçe nefes almaktır” demektedir. Ayrıca; Akıldışı olanı dışarda bırakmak, “tamamen akli bir kompozisyon yaratma” yönündeki her türlü çabanın “hat safhada akıldışı” olduğunu ifade etmektedir. “Müzik yazmanın yollarından biri, Duchamp’ı etüt etmektir” diyen Cage’in eserlerinde, Dada ve sürrealistlerin karşı sanatı (anti-art) kadar, kadim Zen felsefesinin de etkisi olmuştur (Artun, 2013, s.346-347).

Amerikalı besteci John Cage 1954 yılında, **4’33 (Dört dakika otuz üç saniye)** olarak adlandırılan bir müzik parçasını yorumlar. Sanatçı avant-garde sanata yakındır. Bu parça kavramsal sanatın önemli bir habercisi olarak yorumlanmıştır. Eser hiçbir müzik aletinin çalınmadığı, müziksiz geçen 4 dakika ve 33 saniyeden oluşur. Bu süre boyunca etrafta duyulan tek tük seslerden meydana gelen parçanın başlangıcı ve bitişi “gösterici” diyebileceğimiz kimseler tarafından belli edilir. Bu konser, böyle bir olayla karşılaşmayı hayal bile etmeyen dinleyici üzerinde dehşet bir etki yaratmış olmalıdır. Konsere müzik dinlemeye gelenler, bilerek ve isteyerek müzik yapılmadığına tanıklık etmişlerdir. Bunun yerine, duymayı bekledikleri müziğin gerçek dışı olduğunu, konseri önemsemelerinin nedeninin, kendilerini gerçeklere karşı bir kalkan gibi koruma olduğunu anlamış olurlar (Lynton,1982, s.342). İşte izleyicinin beklentileri ve elde ettiği ile yaşadığı anı ortaya koyan bir durum çatışması. Bu oluşum bunu gerçekleştiren sanatçının kendini ifade etmede kullandığı buluşudur. Bu sıra dışı sanatsal etkinliğin anlamını yorumlarken seyirciyi eserin tam da merkezinde değerlendirmek durumundayız. Beklenmedik bir durumla karşı karşıya gelen izleyici önemli, onun tepkisi, düşüncesi ve o süreçte yaşanan her türlü duygu önemli. İşte düşüncenin ortaya koyduğu sanat ve sanat eserinin gerçeği.

John Latham (1921-2006)

Latham, Winchester Koleji'nde eğitim görür. İkinci Dünya Savaşı'nda Kraliyet Donanma Gönüllü Rezervinde bir motor torpido teknesine komuta eder ve Savaştan sonra, önce Regent Street Polytechnic'de ve daha sonra Chelsea Sanat ve Tasarım Koleji'nde sanat eğitimi alır (Wikipedia Sitesi, John Latham Maddesi).

John Latham resim, heykel, performans, bir araya getirme, film, enstalasyon ve kapsamlı yazılar aracılığıyla tartışmalı ve ilham vermeye devam eden İngiliz kavramsal sanatının öncüsü olmuştur (Lissongallery Sitesi, John Latham Maddesi). Tartışmalarla dolu sanatsal etkinliğe imza atmış sanatçı, sıra dışı bir isim olarak anılmaktadır.

Sessiz Dur ve Çiğne, (chewed up and spat out): Çiğne ve Tükür, bazı kaynaklarda etkinliğin isminde ufak değişiklikler olsa da çiğneyip tükürmekle gerçekleşen bu sıra dışı etkinlik özetle şöyle anlatılmaktadır:

1966'da, heykeltçi Barry Flanagan'ın yardımıyla John Latham, 'Sessiz Dur ve Çiğne' olayını gerçekleştirmiştir. St. Martin Güzel Sanatlar Okulu'nda öğretmen olan Latham, aynı okulun kitaplığından Clement Greenberg'in Sanat ve Kültür isimli kitabını alır ve daha sonra öğrencileri ritüel bir törenle ona katılmaya evine davet eder. Konuklardan bu kitabın rastgele seçtikleri sayfalarını koparıp ağızlarında çiğnemelerini ve bunu bir şişenin içine tükürmelerini ister. Kitabın diğer sayfalarını kimyasal işleme tabi tuttuktan sonra, öncekilerle birleştirip bira mayasıyla mayalar. Bir yıl sonra St. Martin kitaplığı görevlisi kitabın acele olarak geri getirilmesini ister. Bu şekilde ürettiği bilgi ve dogma içkisini, damıtıp şişeye koyan sanatçı, kitaplık görevlisini bunu ödünç olarak aldığı kitap olarak kabul etmeye ikna eder. Bunun üzerine Latham'a ertesi gün okulda öğretmenlik yapamayacağı bildirilir. Şişe, içindekiler, bazı dokümanlarla birlikte bugün New York'taki Modern Sanatlar Müzesi'ndedir (Lynton,1982, s.347).

Piero Manzoni (1933-63)

İtalyan deneysel sanatçı Manzoni, "Kavramsal Sanat"ın öncülerinden biri olarak kabul edilir. 1956'ya kadar geleneksel bir tarzda sanatsal çalışmalarını sürdürür. Bu çalışmalar esas olarak manzaralar olarak karşımıza çıkar. Ancak daha sonra avant-garde çalışmaya dönmüştür. 1957'de tanıştığı Burri ve Klein'den etkilenecek dokulu beyaz resimler yapar. 1959'dan itibaren insanların bedenlerini imzalamak ve onlara sanat eserleri atamalarını içeren bir dizi provokatif eserler tasarlar. "Dünya'nın tabanı" (1961, Herning Park, Danimarka) ve "teneke kutuda sanatçının kendi dışkısı" gibi sıra dışı eserleri vardır. Siroz nedeniyle hayatını 30 yaşında erken kaybetmiştir (Oxford Reference Sitesi, Piero Manzoni maddesi).

Sanatçının şaşkınlık veren araştırmamıza konu olan eseri **Merda d'artista (Sanatçının Dışkısı)dir**. “Kavramsal sanat, aynı zamanda, bir meta olarak görülen sanat yapıtına da tepkiydi. İtalyan sanatçı Piero Manzoni (1933-63) özellikle provokatif bir yaklaşımla kitle üretim ve tüketim eleştirisi yaparken sanat eserinin doğasını da sorguluyordu. 1961’de Merda d’artista (Sanatçının Dışkısı) adlı, o günün altın kuru üzerinden ağırlığına göre ücretlendirilen doksan dokuz küçük konserve üretti. Konservenin açılması eserin bozulacağı anlamına geldiği için uzun bir süre kutuların içinde ne olduğu bilinemedi. Konserveler 80 bin dolara yakın bir gelir getirdikten sonra, Manzoni’nin ortağı Agostino Bonalumi bir İtalyan gazetesine verdiği demeçte konservelerin içinde gerçekten de dışkı olduğunu söyledi” (Farthing, 2012, s.501).

SONUÇ

“Kavram sanatı sonuçta bize, kendi hareketlerimizin ve tepkilerimizin bilincine varmamızı öğretir. Bütün sanat türleri bu potansiyele sahiptir. Zaman zaman bir tabloyu gördüğümüzde, bir müzik parçası dinlediğimizde, bir kitap okuduğumuzda, bir filmi seyrettiğimizde, çevremizde olup bitenleri anlayışımızın ve kavrayışımızın değiştiğini fark ederiz” (Lynton,1982, s.340).

Geleneksel sanatın oturmuş tanımının aksine “Kavramsal Sanat” sanatın doğasına meydan okuyarak “Sanat nedir? sorusunu gündeme getirerek sorgulamıştır. Estetik mi yoksa buluş mu, düşüncemi, oluşum mu daha değerlidir? Sanat adına bilindik kavramlar üzerinde soru işareti yaratarak kafa karışıklığı oluşturmak önemli bir adımdır. İşte o zaman sanat adına oluşturulmuş tabular yıkılabilir. Sanat artık toplumdaki konumu statüsü değişmelidir, anlamı yeniden sorgulanmalı ve belli bir temaya hapsedilmemelidir.

Estetiği, sanatı, sanatçıyı, sanat eserini galeri ve müzeyi, izleyiciyi sorgulayan yeni bir sanatsal ifade biçimine doğru gidilmektedir. Derin felsefik düşüncenin önemli olduğu yeni sanat oluşumları ile sanatçılar estetik kaygıya takılmadan mesajlarını vermek istemektedirler. “Sanatçı Sol LeWitt’in dediği gibi; ‘kavramsal sanat, yalnızca fikir iyi olduğu zaman iyidir” (Lynton,1982, s.340).

Sanatın doğasında var olan aykırılık, yıkıcılık, yeniyi arama çabaları insanlık var oldukça sürecek ve yeni sıra dışı yaklaşımlarla her zaman genişletilecektir. Aklın sınırlarını ciddi anlamda zorlayan bir akım olarak “Kavramsal Sanat” bir anlamda düşünce adına çağımızda atılmış en ileri adımdır denilebilir.

KAYNAKLAR

ARTUN Ali (Editör), (2013). **Sanat Manifertoları, Avangard Sanat ve Direniş**, Çev: Elçin Gen, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ATAKAN Nancy, (2008), **Sanatta Alternatif Arayışlar**, Birinci Baskı, İzmir: Karakalem Kitabevi Basım Yayım.

FARTHING Stephen (Editör), (2012), **Sanatın Tüm Öyküsü**, Çev: Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, İstanbul: Hayal Perest Yayınları.

FINEBERG Jonathan, (2014), **1940'tan Günümüze Sanat: Varlık Stratejileri**, Editör: Arif Ziya TUNÇ, Çev: Simber ATAY-ESKİER, Görül Erinç YILMAZ, İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

GERMANER Semra, (1997), **1960 Sonrası Sanat, Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Lissongallery Sitesi, John Latham maddesi <https://www.lissongallery.com/artists/john-latham> (Erişim Tarihi: 17/04/2018).

LYNTON Norbert, (1982), **Modern Sanatın Öyküsü**, Çev: Cevat Çapan, Sadi Öziş, Birinci Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Oxford Reference Sitesi, Piero Manzoni maddesi
<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100132383>
(Erişim Tarihi: 17/04/2018)

RAGOM Michel. (1987). **Modern Sanat**. Çeviren: Vivet KENETTL. İstanbul: Cem Yayınları.

Wikipedia Sitesi, John Latham maddesi
[https://en.wikipedia.org/wiki/John_Latham_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/John_Latham_(artist)) (Erişim Tarihi: 17/04/2018).